
УДК 65.012.32 : 338.43 : 639.2/3 (477)

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ВАЖЕЛІ ТА ІНСТРУМЕНТИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИБНОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

Ганжуренко І.В. – здобувач, Міжнародний університет бізнесу і права, м. Херсон

Постановка проблеми. Необхідність підвищення економічної ефективності рибного господарства України обумовлені загальними тенденціями, що склалися у світовому рибопродуктовому комплексі. Перш за все, це проблема використання природних продовольчих біоресурсів, де роль рибної складової є однією з найважливіших, пов'язана із розуміння катастрофічного стану, який склався з кількісними і якісними характеристиками рибопродукції. Пошук виходу з даної ситуації пов'язаний з рядом труднощів, які обумовлені обов'язковою взаємоузгодженістю національних і міжнародних інтересів у рибогосподарській політиці. Враховуючи різну сутність і масштабність природи негативних явищ, які характерні і протікають у рибогосподарській галузі, практика ведення виробничої діяльності вимагає формування нової нетрадиційної стратегії розвитку.

Стан вивчення проблеми. Окремі аспекти економічних проблем розвитку рибного господарства України знайшли відображення у роботах проведених вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких – Азізов Я., Алестка Н., Андрющенко А., Гринжевський М., Івченко В., Козлов В., Мовчан В., Стасишен М., Яковлев В. та інші.

Проте поза їх увагою залишилися важливі питання розвитку організаційно-економічних важелів та інструментів підвищення ефективності функціонування національного рибопродуктового підкомплексу.

Завдання і методика досліджень. Головним завданням даної статті є наукове обґрунтування суті економічних важелів та інструментів підвищення ефективності розвитку вітчизняної рибогосподарської галузі в період її критичного стану.

Теоретико-методологічною основою дослідження є діалектичний метод пізнання явищ та процесів, що характерні для умов сучасного розвитку національного господарства України, системний підхід до їх вивчення та монографічний метод при вивченні окремих процесів, характерних для практики рибної індустрії.

Результати досліджень. Вивчення вітчизняного та зарубіжного досвіду стосовно напрямів підвищення ефективності рибогосподарської діяльності свідчать, що вирішення даної проблеми лежить в площині вибору організаційно-економічних та управлінських рішень. Для умов України ця парадигма орієнтує на першочерговість проведення системних перетворень. Тобто суттєвого і дієвого покращення в рибогосподарській галузі можливо досягти лише за рахунок формування системи механізмів впливу на головні ланки єдиного

рибопродуктового підкомплексу, а саме відтворення рибних ресурсів, формування відповідного економічного середовища, впровадження високотехнологічних виробництв. Одновекторність кінцевого ефекту від реалізації цієї комплексної задачі формує високий ступінь системного гомеостазу, широку мережу управлінських зв'язків та розвинуте економічне середовище [1].

Визначення пріоритетності та розробка відповідних прийомів впливу на підвищення ефективності функціонування вітчизняної рибопродуктової індустрії повинні ґрунтуватися на глибокому аналізі цілого ряду критеріїв. Це, насамперед, вивчення законів рибних ресурсів, їх якісні характеристики, відповідність водного середовища поставленим цілям, техніко-технологічні параметри забезпечення умов функціонування, виробничі ресурси та їх потенціал, професійно-кадрова наповненість і збалансованість та ін.

Системне бачення шляхів вирішення зазначеної проблеми передбачає формування національної політики в ефективному веденні рибогосподарської діяльності, яка б раціонально поєднувала існуючі міжнародні законодавчі акти, українські нормативно-правові документи та орієнтувалась на сучасні можливості і прогностичні перспективи внутрішніх та зовнішніх обсягів рибних ресурсів.

Формування оновленого рибопродуктового підкомплексу України потребує здійснення відповідних структурних змін. Як один із підходів рекомендується кластерний, в якому вірогідне поєднання досягнень науки, техніки і технологій, принципів управління, фінансування, організації виробництва і збуту продукції.

Враховуючи наявність існуючих і можливих до використання рибних ресурсів, перспективним є створення трьох видів кластерів, а саме: внутрішніх водойм, Азово-Чорноморського басейну та океанічного промислу.

Всю сукупність механізмів, направлених на підвищення ефективності функціонування рибопродуктового підкомплексу пропонується розділити на дві групи: перша – організаційні, до яких відносяться управлінські, законодавчі та нормативно-методичні, до другої – економічний блок, що включає інвестиційні, фінансові, банківські та аудиторські. До інструментів, які найбільше відповідають сучасному етапу відродження рибної галузі, слід віднести економічні, основна ціль яких полягає у формуванні економічних інститутів.

За розрахунками експертів, першочерговість впровадження системи заходів подальшого розвитку рибопродуктової галузі і підвищення її ефективності на новій організаційно-економічній основі слід проводити поетапно та розпочинати з внутрішніх водойм і Азово-Чорноморського басейну, як рибосировинних зон, які потребують менших обсягів інвестування, є менш залежним від природно-кліматичних і законодавчих ризиків, не вимагають докорінного відновлення суднової бази на відміну від океанічного промислу та інше. І головне – добування риби і рибопродуктів тут не зупинялося, продовжує функціонувати, а по окремим напрямках навіть зростає.

Прогностичні оцінки ряду науковців та практиків рибної галузі досить оптимістичні і дозволяють стверджувати про можливе нарощування до 2030 року загальних виловів в цих двох секторах рибодобування до 450 тис. тонн (табл. 1).

Таблиця 1 – Обсяги вилову риби рибогосподарським комплексом України, прогноз до 2030 року*

Категорія водойм	Обсяг, тис. тонн	Питома вага, %
Внутрішні водойми – всього	325	72,2
в т. ч.: стави	210	46,8
тепловодні садки та басейни	25	5,5
лимани дніпровських водосховищ	40	8,8
водосховища дніпровського каскаду	45	10,0
озера та річки	5	1,1
Азово-Чорноморський басейн – всього	125	27,8
моря	95	21,2
лимани Чорного і Азовського морів	30	6,6
Всього:	450	100,0

*- за розрахунком автора

Щодо перспектив океанічного вилову риби та морепродуктів, то при позитивному вирішенні комплексу проблем, пов'язаних з відродженням океанічного промислу та узгодженням ряду положень міжнародного морського та риболовного законодавства, слід очікувати нарощування вилову риби та інших водних продуктів у водах Світового океану до 610 тис. тонн.

Щодо участі нашої держави в рибогосподарській діяльності, пов'язаної з океанічним простором, то в останні роки вона не проводиться. Цей напрям рибодобування потребує активізації зусиль як з боку держави, так і з боку бізнесових структур у своєму відродженні, що, насамперед, пов'язано з відродженням океанічного флоту, інфраструктурною перебудовою та формуванням обслуговуючої берегової бази, кадрового забезпечення та інше. Враховуючи часову перспективу і етапність розвитку цього напрямку розвитку рибного господарства країни, акцентуємо увагу на тенденціях і реаліях сучасного стану справ на внутрішніх водоймах, їх рибопродуктивності, видовому складі, забезпеченості водними ресурсами [2].

Для більш детального вивчення вважаємо за доцільне розглядати ці проблеми через призму аналітичних даних в зоні.

В степовій зоні України рибництво здійснюється в основному в трьох напрямках – ставкове, індустріальне та товарне на різних водоймах комплексного призначення. В сучасних економічних умовах у зв'язку із значним зростанням цін на рибопосадковий матеріал, медикаментозні препарати, комбікорми, добрива, ПММ, рибоводну техніку, транспортні засоби, енергоносії і т. ін., розвиток рибництва в цьому регіоні проходить по-різному.

Нині визначна роль у виробництві товарної риби відводиться ставковому рибництву з основними об'єктами культивування – коропом та рослиноїдними рибами (білим та строкатим товстолобиками, їхніми гібридами, а також білим амуром). Рибоводне господарство можна розглядати як повно або неповносистемне. Ті господарства, які вирощують рибу від ікринки до товарної ваги, є повносистемним. У них повинні бути ставки всіх категорій: нерестові, вирощувальні, нагульні, літньо- та зимувально-маточний, карантинний і для відрощування личинок риб. Якщо у господарстві є тільки вирощувальні або

нагульні ставки, то воно може займатися вирощуванням рибопосадкового матеріалу або тільки товарної риби.

Іншим напрямом вирощування рибопосадкового матеріалу та товарної риби є індустріальне рибництво. Воно використовує підігріті води енергетичних установок і працює за відгодівельним принципом. Головний об'єкт вирощування – короп, у значно менших об'ємах вирощується канальний сом та форель.

Фонд рибогосподарських водойм, за даними Головрибводу складається із 2042 річок загальною довжиною 67674 км, 1604 км, 1604 озер загальною площею 16996 га та 489 водосховищ і технічних водойм (ставків) загальною площею 720860 га [3].

Внутрішні прісноводні водойми України у колишньому Союзі давали близько 15% загальному вилову риби. За цим показником Україна займала третє місце, а за виловом риби з 1 га водної площі – перше. Найбільше рибогосподарське значення серед водойм мають дніпровські водосховища загальною площею 620000 га, з яких добувається більш як 90% усього вилову риби. За питомою вагою у добуванні риби? перші два місяці займають Кременчуцьке (46,8%) та Каховське (30,6%) водосховища.

До спорудження Дніпрогесу в басейні Дніпра зустрічалося від 48 до 67 видів риб, 283 яких були промисловими. Причому білуга, осетер, оселедець та рибець мали промислове значення у нижній течії Дніпра, інші промислові риби були об'єктами промислу на всіх ділянках річки. До зарегулювання річкового стоку на Дніпрі, загальний промисловий вилов риби становив у середньому 4647 тонн на рік, після створення водосховищ – 14200 тонн (без тюльки). Однак рибпромислова рибопродуктивність з одиниці площі водної поверхні знизилася у 2,4 рази, а з 1 куб. м води – в 4,5 рази.

До зарегулювання Дніпра нерест генеративно-фітофільних риб, які становили 85-90% загального вилову, та нагул їх личинок відбувалося на затоплених весняною повінню заплавах, дорослої риби – у річці, притоках і заплавлених озерах. У водосховищах нерестові та нагульні площі для молоді дуже скоротилися, тоді як для дорослої риби зросли у кілька разів. Ще створює передумови для значного збільшення продуктивності дніпровських водосховищ.

Однак, реальність зовсім інша. За даними Головрибводу України, посилилася тенденція до зниження вилову риби [4]. При цьому, слід зауважити, що крім промислового рибальства значну частину рибних запасів дніпровських, як і інших, водосховищ держави видобувають рибалки-аматори та бракон'єри, вилов яких не враховується. В різні роки такі вилови сягали 30-50% промислових. Отже, у Дніпрі риби виловлюють у 1,5 рази більше, ніж ураховується рибпромисловою статистикою.

Другим, після Дніпра, за рибогосподарським значенням є басейн р. Дністер, де вилов риби становить 10-12% загального у державі. Найбільш цінним рибогосподарським водоймищем басейну є Дністровський лиман, який забезпечує близько третини вилову риби.

За 150-річний період досліджень на Дністрі видовий склад риби в цілому майже не зменшився. З 81 виду риб за останні 40 років не зареєстровано п'ять прохідних видів. Водночас іхтіофауна оновилася шістьма новими видами, які з'явилися як результат прямого впливу діяльності людини (амур,

карась, товстолобик, буффало). Найбільші зміни видів риб у складі іхтіофауни регіону пов'язані з двома наслідками діяльності людини: аварією на Стебніківському хімкомбінаті та будівництвом гребель, не обладнаних рибопропускними спорудами – спочатку Дубосарської, а потім Новодністровської. Так, після «катастрофи на Дністрі», коли загинула практично уся іхтіофауна головного річища (на більш як 500 км шляху), лише притоки басейнів верхнього та середнього Дністра дали змогу протягом 2-3 років відновити запаси риби. Тому охорона цих притоків, аж до оголошення їх заповідниками, є життєво важливою необхідністю для всього регіону.

Будівництво гребель призвело до того, що з 51 виду риб, зареєстрованих у басейні верхнього Дністра, залишилося 38. Рівень промислової експлуатації іхтіофауни верхнього Дністра і в кращі роки був досить низьким (80-150 т на рік), а перед аварією на Стебніківському комбінаті він ледь сягав 40 тонн на рік. З рибогосподарського погляду, басейн верхнього Дністра слід розглядати лише як відновлювальну ділянку Дністровського водосховища.

Інше промислове значення має Дністровський лиман, Дністровська гирлова область, до якої входять лиман, дельта та нижня частина річки, належить до важливих рибпромислових районів Чорномор'я з добре розвинутим рибальством. За виловом риби в системі водоймищ північно-західного Причорномор'я вона посідає друге місце – вилов цінних риб (лящ, судак, тарань) становить тут 50% загального вилову з лиманів і низин річок регіону.

Промислове значення має приблизно 20 видів риб. За останні 30-40 років повністю втратили промислове значення осетрові, рибець, усач та подуст, умови розмноження яких дуже порушилися внаслідок зведення гребель. Слід відзначити, що в 1931-1940 рр. максимальний вилов осетрових досягав 100 ц, оселедця – 1050 ц, бичків – 9000 ц на рік.

Скорочення стоку Дністра вплинуло на умови розмноження сазана, щуки, чехоні та оселедця. При продовженні періоду маловодних років слід чекати на зниження вилову всіх цінних промислових видів риб. Згубно впливає на них також забруднення дна пестицидами. Азовське море, незважаючи на відносно невеликі розміри (37,6 тис. кв. км), давало величезну кількість риби. Ще у 30-ті роки видобуток сягав 80 т/га водної поверхні. Більше половини риб були цінних порід: осетрові, рибець, шемая, судак, лящ, сазан, тарань. Цьому сприяли значна кількість сонячної енергії при відносно невеликих глибинах (до 14,5 м) та невелика солоність води (9-10%, або в 1,5 рази нижче ніж у Чорному, та в 3,5 – ніж у Середземному морях).

Підвищення солоності води у Азовському морі було зумовлене скороченням надходження прісної води з Дону та Кубані. Якщо раніше баланс обміну між морями складався так, що з Азовського до Чорного моря через Керченську протоку витікало 21 куб. км. на рік, то тепер – не більше як 9 куб. км. на рік. А всі цінні промислові риби погано переносять підвищення солоності води. При солоності 16% вилов, наприклад, судака і ляща скоротився до 15 разів, а менш чутливих (сазана, сома) – до 5 разів. Для повного відновлення початкової солоності моря необхідно надавати у нього не менш як 41 куб. км прісної води на рік, що можливо за рахунок більш раціонального використання водних ресурсів у басейнах річок.

Ставкове рибне господарство має дуже високу продуктивність – у 100 разів вищу, ніж у природних водоймах та водосховищах. Також продуктивність кормів у рибному господарстві вища, ніж у тваринництві.

Високих показників досягли ставкові рибні господарства Донбасу. Маючи обмаль водних запасів й застосовуючи багаторічне регулювання стоку, передові з них одержують більш ніж 4т/га риби при середній продуктивності по Україні 1,3 т/га.

В останні роки значного поширення набули господарства, в яких нагул риби здійснюється у спеціальних сітчастих саджалках, що утримують у водоймах за допомогою понтонів. При штучному живленні і значній щільності посадки риби в саджалках досягають дуже високої продуктивності – до 15-16 кг/кв. м. Такі господарства виявились дуже ефективними на ставках – охолоджувачах ТЕС, де теплі води збільшують швидкість зростання риб. Так, у водоймі – охолоджувачі Зміївської ГРЕС на Харківщині одержують понад 100 т/га товарної риби.

На жаль, водні ресурси України виснажуються і забруднюються. За офіційними даними тільки зі стічними водами в басейн Дніпра щороку надходять до середньому 208 тонн нафтопродуктів, 54,9 тонн завислих речовин, 1,7 тис. тонн фосфору, 13,4 тонн азоту амонійного, 6,9 тонн фекалій, 370 тонн фтору, 2 тонни формальдегіду. Потрапляючи у воду, азотні та фосфорні добрива спричиняють бурхливий розвиток водної рослинності, що призводить до зменшення у воді кількості розчинного кисню та масової загибелі риби. Нафтопродукти всмоктуються водними мікроорганізмами, мальками риби та ракоподібними, що зумовлює їх загибель. Важкі метали, радіонукліди і хлорорганічні сполуки уражують життєво важливі органи, чим викликають генетичні зміни у риб.

Ситуація погіршується внаслідок диспропорції в розвитку водопровідних та каналізаційних мереж. Потужність міських водопроводів становить 23,0 млн. куб. м на добу,

Значних збитків рибному господарству завдають водозабірні споруди, не обладнанні рибозахисними пристроями. Великі насосні станції зрошувальних систем забирають разом із водою незлічену кількість рибної молоді. Тому при визначенні місць відбору води з річок необхідно використовувати дані щодо часового та просторового розподілу рибної молоді, що сприятиме зменшенню кількості загиблої риби. Слід уникати забору води поблизу нерестовищ та увігнутих берегів річки, обмежити роботу водозаборів у нічний час, розташовувати оголовки водозаборів на глибині потоку в зонах з мінімальною концентрацією риби.

Крім вище перелічених причин техніко-екологічного характеру, які негативно впливають на стан розвитку рибного господарства України, вирішення проблеми лежить і в площині формування законодавчої бази, спрямованої на створення передумов для сталого розвитку галузі. В основі законодавчих актів повинен лежати принцип дотримання вимог щодо адаптації національного законодавства до законодавства Європейського Союзу.

Важливим аспектом в рішенні сталого розвитку рибного господарства є отримання центральним органом виконавчої влади у сфері рибогосподарської діяльності повноважень, які забезпечуватимуть його інституціональну спромож-

ність щодо виконання функцій та завдань, поставлених Урядом України. Також потребує свого вирішення розв'язання основних інфраструктурних проблем внутрішнього ринку продукції ринку рибного господарства, отримання державної підтримки модернізації флоту рибогосподарських об'єднань, функціонування підприємств галузі та інше.

Висновок. Вирішення проблеми підвищення ефективності функціонування національного рибогосподарського комплексу лежить в площині розробки цілої ланки організаційно-економічних важелів та інструментів технологічного, технічного, законодавчого та нормативного характеру, роль у формуванні яких належить як державним так і бізнесовим структурам, діяльність яких пов'язана з рибогосподарською діяльністю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Сташишен М.С. Основні тенденції розвитку рибного господарства України в умовах глобалізації /М.С. Сташишен/ Економіка природокористування і охорони довкілля (зб. наук, праць). – К.: РВПС України НАН України, 2009. – с. 206-219.
2. Козий С.А. Современные проблемы и тенденции развития рыбного хозяйства приморских регионов Украины. Прогнозная оценка развития рыбохозяйственного комплекса приморского региона /С.А. Козий/ - Одесса: Феникс, 2004. – с. 7-27.
3. Водні ресурси на рубежі ХХІ ст.: проблеми раціонального використання, охорони та відтворення /за ред. М.А. Хвесика/ – К.: РВПС України, НАН України, 2005. – 568 с.
4. Рижова К.І. Трансформаційні процеси в рибному господарстві внутрішніх водойм. /К.І. Рижова// Продуктивні сили і регіональна економіка: - К. РВПС України НАН України, 2007. - №2 – с. 209-214.
5. Гринжевський М.В. Фактори підвищення ефективності рибного господарства /М.В. Гринжевський// Вісник аграрної науки. – 1999 - №4 – с. 34-40.

УДК 631.1: 330.112.2

ЕФЕКТИВНИЙ МЕХАНІЗМ ОПТИМІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Гочарова А.І. - асистент, Херсонський ДАУ

Постановка проблеми. Загострення конкуренції виробників сільськогосподарської продукції, можливість ведення конкурентної боротьби в основному за рахунок ефективної цінової політики, а також низької собівартості продукції, створюють всі передумови для розвитку стратегічного менеджменту сільськогосподарських підприємств з використання найсучасніших методів оптимізації планування та аналізу стану діяльності підприємства.